

Course: History of the Eastern and Western philosophy

Lecture 8: The Ideas of Scientific Methodology and Morality in the works of French Enlightenment Thinkers

Lecturer: Dr. Gulnoz Ruzmatova

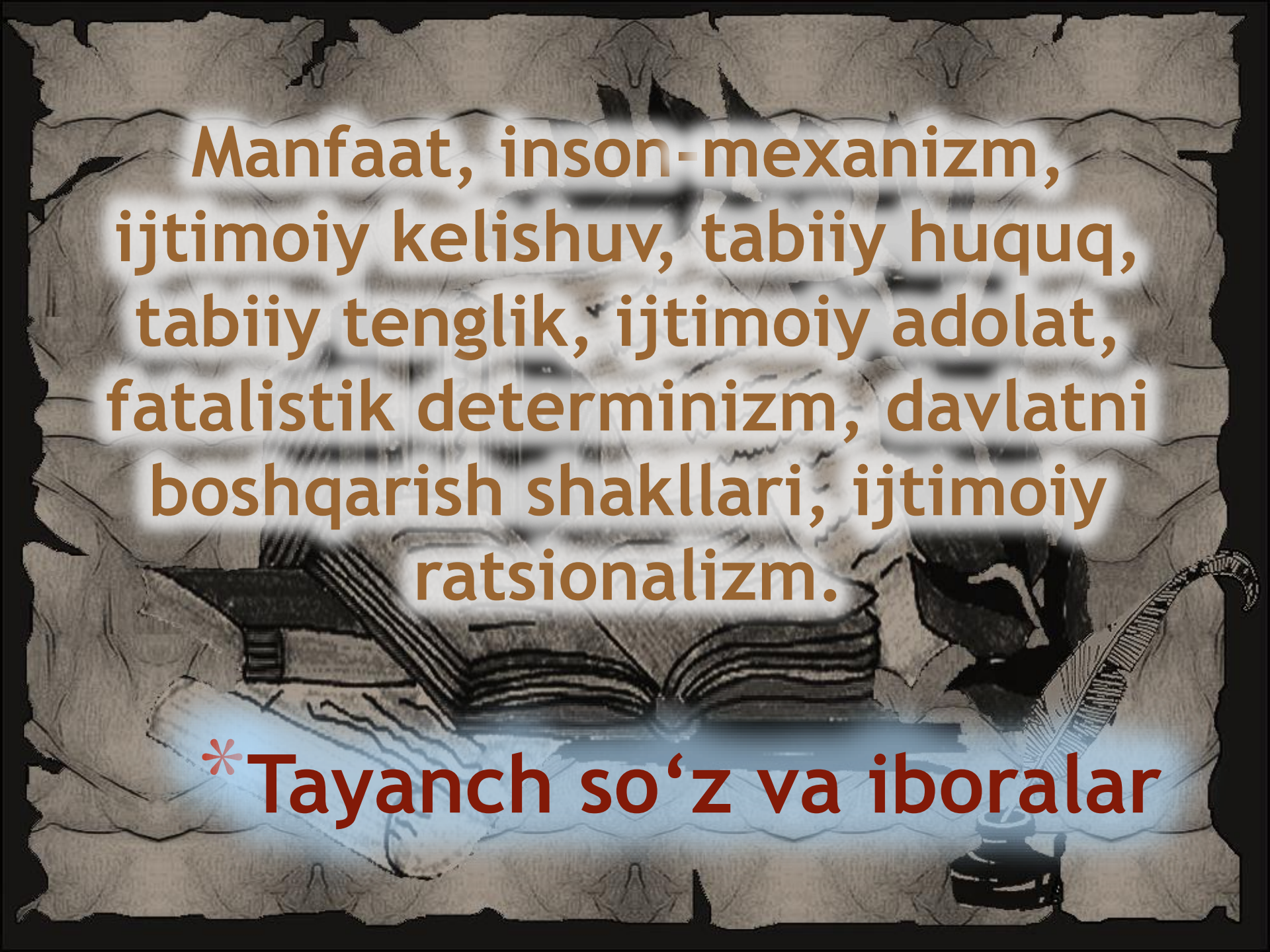
Fransuz ma'rifatparvarlari qarashlarida ilmiy metodologiya va axloq masalalari yechimi

Volter, Monteskye, Russo, Lametri, Golbax, Gelvetsiy,
Kondilyak, Didro

REJA:

- ✘ Fransua Volterning tarix falsafasi.
- ✘ Sharl Monteskyening geografik determinizm haqidagi ta'limoti.
- ✘ Jan-Jak Russoning ma'rifatparvarlik konsepsiyasi.
- ✘ Jyulyen Lametri deterministik qarashlarining asosiy g'oyasi.
- ✘ Paul Golbaxning izchil materialistik falsafasi.
- ✘ Klod Gelvetsiyning ahloqiy qarashlaridagi gedonizm masalasi.

Manfaat, inson-mexanizm,
ijtimoiy kelishuv, tabiiy huquq,
tabiiy tenglik, ijtimoiy adolat,
fatalistik determinizm, davlatni
boshqarish shakllari, ijtimoiy
ratsionalizm.

***Tayanch soʻz va iboralar**

Darsning maqsadi:

XVIII asr fransuz falsafasi bo'yicha atroflicha va chuqur bilimga ega bo'lish; XVIII asr fransuz falsafasi bilan boshqa ta'limotlarni qiyosiy tahlil qilish; XVIII asr fransuz falsafasi bo'yicha talabalarning bilimini kengaytirish; falsafiy manbani tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish.

o Ilmiy-falsafiy fikr rivojida XVIII asr yangi davrning ikkinchi bosqichi sifatida o'ziga xos o'ringa ega. Ilm-fan markazi bu davrda Fransiyaga ko'chadi, chunki XVII asr oxiri va XVIII asr boshlarida bu yerda ma'rifatchilik harakati keng quloq yoyadi. Fransuz ma'rifatchiligining o'ziga xos xususiyatlari sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin:

- o baynalminal xususiyatga ega;
- o feodalizmga qarshi yo'nalishda bo'lgan;
- o dinga qarshi, antiklerikal xususiyatga ega;
- o fan kuchiga qattiq ishongan;
- o kelajakka ko'tarinki ruh bilan qaragan;

Arua Fransua Meri Volter

Arua Fransua Meri Volter fransuz ma'rifatparvarligining dastlabki oqimiga mansubdir. Volter (uning laqabi, asli ismi Arua Fransua Meri) 1694 yili 21 noyabrda Parijda notarius oilasida dunyoga kelgan. U mashhur adib, publitsist, faylasuf, diniy mutaassibchilikka qarshi keskin kurash olib borgan mutafakkirdir. Volter fransuz ma'rifatchiligining asoschilaridan biri. Uning falsafiy qarashlari shakllanishida Angliyaning xizmati katta. U Angliyada 1726-1729 yillarda safarda bo'lgan. 1734-1749 yillarda (uzilishlar bo'lgan) Lotarengiyaga chegaradosh yerda joylashgan Siredagi qalada yashadi. 1750-1753 yillar davomida u Prussiyada qirol Fridrix II saroyida, 1758 yili Shveysariya va Fransiyada yashadi. Qlimidan bir necha oy ilgari Parijga kelib, uSha yerda vafot etadi. Volterning asosiy falsafiy asarlari «Falsafiy (Yoki Angliyadan) maktublar» (1733), «Metafizika to'g'risidagi traktat» (1734), «Nyuton falsafasining asoslari» (1738), «Falsafa lug'ati» (1764-1769), «Johil faylasuf» (1766). Volter lirik she'r, poema, satira, hikoya, povest va dramalarida («Genriada», «Brut», «Orlean qizi», «Sezarining o'limi») va boshqalarda o'zi yashagan tuzumni qoraladi, xristianlik va katolik cherkovi ustidan kuldi.

1694-1778

Arua Fransua Meri Volter

Shunday qilib, Volter XVII asrda yashagan ingliz faylasufi Leybnitsning ba'zi bir fikrlariga qo'shib, dunyoda, aslini olganda, zulm yo'q, lekin barcha azob-uqubatlar, kulfatlar butun dunyo garmoniyasida qorishib ketadi, deydi. Lekin bizni o'rab turgan voqelikka tanqidiy qarash tufayli Volter Leybnitsning garmoniya haqidagi nazariyasiga qarshi chiqadi. Inson, deydi Volter, jamiyat hayotiga faol aralashishi va eskirgan, nohaq tartibotlarga barham berishi kerak.

1694-1778

Arua Fransua Meri Volter

Bilish nazariyasida Volter Dekartning tugʻma gʻoyalariga qarshi chiqqan. Ayni bir paytda u Lokkning sensualizmini qabul qiladi va uni targʻib qila boshlaydi. Shu bilan birga u hissiy manbalarga bogʻliq boʻlmagan shak-shubhasiz haqiqatlarning mavjudligini tan oladi. Uning fikricha, biz faqat ruhiy hodisalar va qobiliyatga tayangan bilimga egamiz. Demak, Volter determinizm pozitsiyasida turib, ongimiz hissiy aʼzolarimizning tuzilishiga bogʻliqligini isbot qilishga urindi. Tafakkurni materiyaning atributi deb tan oldi. Olamning turli-tumanligi «butun olam ahli» sifatida talqin qiladi.

1694-1778

Arua Fransua Meri Volter

Uning ta'kidlashicha, ateist – oqil inson, xato qilishi mumkin, lekin o'zi fikrlaydi. Mutaassib inson – bu qo'pol, ahmoq kimsa, u faqat boshqalarning fikri bilan ish yuritadi. Ateizm va fanatizm fitnalar va dahshatdan iborat ikki qutbni tashkil etadi. Birga bo'lmagan fazilat chegarasi bu ikki qutb o'rtasida joylashgan. Shaxdam qadam qo'yib shu so'qmoqdan yurish ma'quldir. Xudoning sahovatiga ishonish va sahovatli bo'lishdan afzal narsa yo'q».

1694-1778

Arua Fransua Meri Volter

Shunday qilib, mutafakkirning dinga, xudoga boʻlgan qarashlari izchil boʻlmagan. Shuningdek, ateizmga boʻlgan munosabati ham noizchil boʻlgan. Agarda inson xudodan yuz oʻgirsas, sahovatli boʻlishi mumkinmi? Yoʻq. Xudosizlar va davlat arboblari yirtqich hayvonga oʻxshab ketadilar. Axloq nuqtai-nazaridan xudoga intilish ijobiy natija beradi. Agar xudo boʻlmaganda uni oʻylab topish kerak boʻlardi, deydi Volter.

1694-1778

Arua Fransua Meri Volter

Tarixni Volter «dalillar asosida ochilgan haqiqat sifatida», - ta'riflaydi, «rivoyat va matallarga yolg'on dalil», - deb qaraydi. Olim tarixiy bayonnomani har xil badiiy bo'rtirma va afsonaviy uydirmalardan xolos qilish kerakligini, qat'iy talab qilib qo'yadi. Shu bilan birgalikda Volter, o'tmish voqea va hodisalari haqidagi yozma manbalar, moddiy yodgorliklarni haqiqatga qanchalik to'g'ri kelish, kelmasligini sinchiklab tekshirish kerakligini aytadi. Shuningdek, faylasuf tarixiy tadqiqotchilikka katta turtki beradi, bu keyinchalik insoniyat o'tmishini ilmiy tadqiq etilishiga zamin bo'lib qoldi.

1694-1778

Arua Fransua Meri Volter

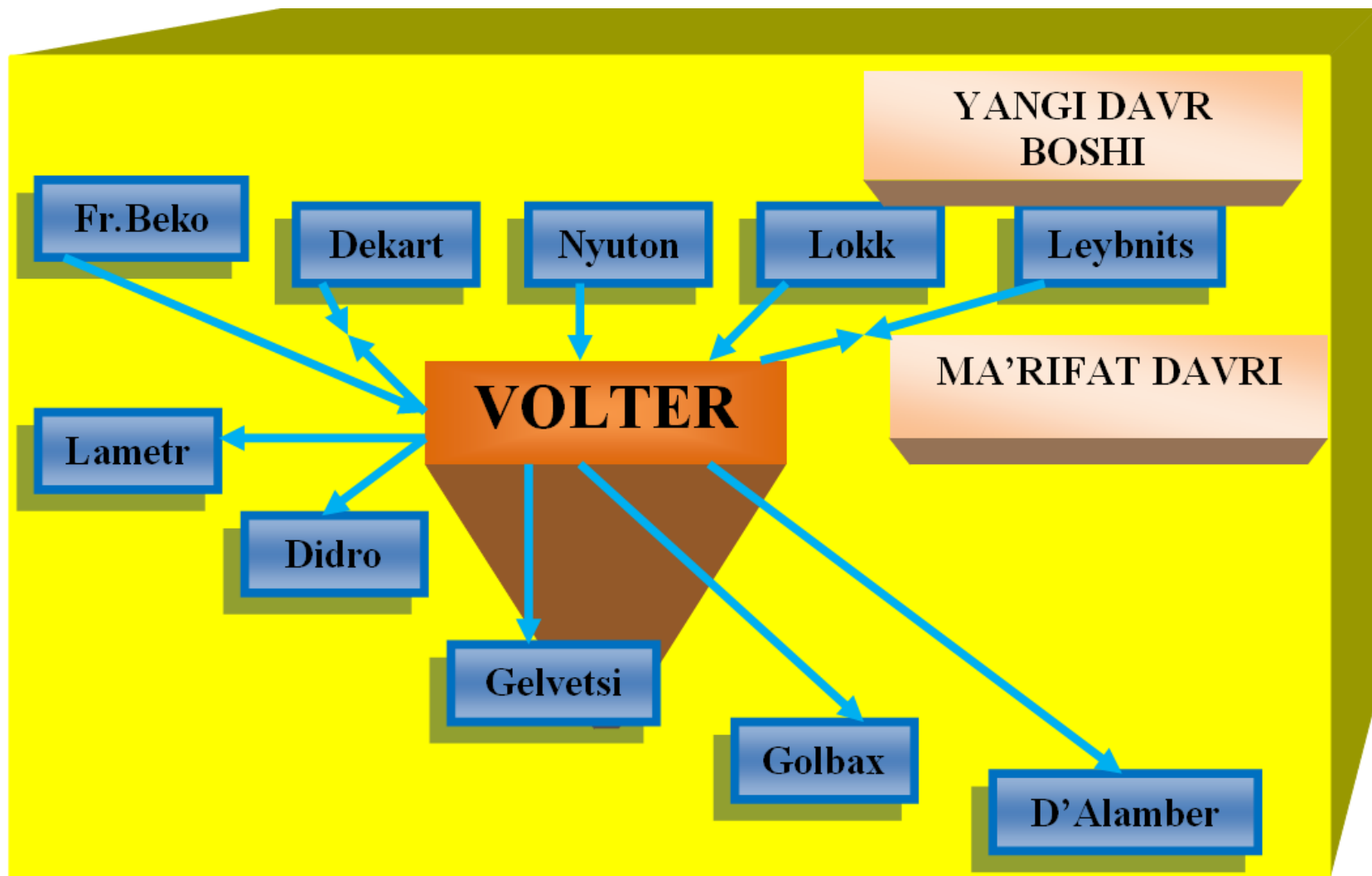
Shunday qilib, Volter tarixda nisbatan «baxtli» boʻlgan toʻrt davrni topadi: Shoh Perikl davridagi ellin madaniyati, qadim rimdagi – Avgust hukmronligi, Medichi davridagi – renessans, va nihoyat, XVII asrdagi – yangicha Yevropa.

1694-1778

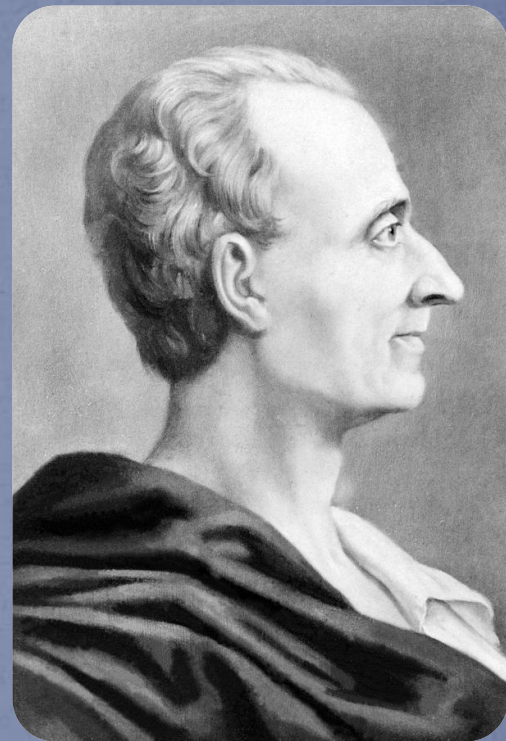
Volter falsafasining manbalari va ta'sir doirasi

1-slayd

Sharl-Lyudovik de Monteske

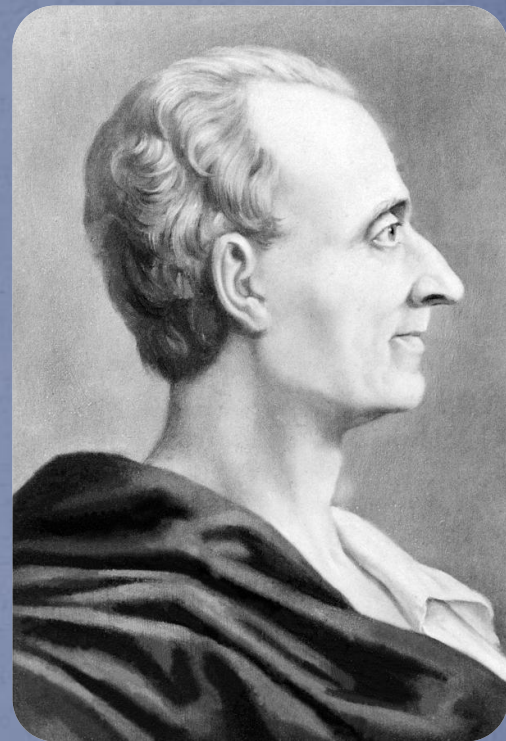
Fransiyalik advokat Sharl-Lyudovik de Sekondat (keyinchalik baron de la Bred va de Monteske nomini olgan) XVIII asrdagi eng buyuk siyosiy nazariyotchilardan biri bo'lgan edi. Monteske huquq fanini o'rganib Bordo Shahrida dastlab maslahatchi, so'ng parlament prezident (rais)laridan biri lavozimida ishlaydi. Tezda Monteske hakamlarning qirol davlati zo'raonligiga munosib qarshilik ko'rsata olmasliklarini anglab, o'z xizmat burchidan soviy boshlaydi. Shundan keyin Monteske fizik tadqiqotlar bilan mashg'ul bo'ladi va «akademiya» deb ataluvchi mahalliy ilmiy jamiyatda bir necha ma'ruzalar qiladi. Shu bilan birgalikda ijtimoiy-falsafiy masalalar tahsili bilan ham Shug'ullana boshlaydi va o'z g'oyalarini «Fors maktublari» deb nomlangan romanida ajoyib iboralarda ifodalaydi. Bu roman Gollandiyada anonim (muallif nomisiz) bosilib chiqadi. Lekin romanning muallifi Monteske ekanligi ma'lum bo'lib, hurfikrlilar va feodal-mutlaq tuzumni tanqid qiluvchilar o'rtasida adabiy Shuhrat qozonadi. Monteske Parijdagi hurfikrlilar klubini faol ishtirokchisiga aylanadi.

1689-1755

Sharl-Lyudovik de Monteske

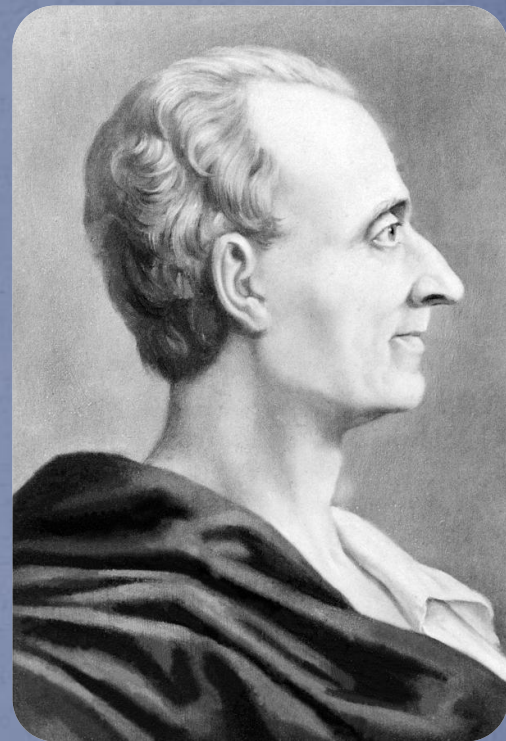
Monteskye fikricha, qadimgi rimliklar qudratini manbai ularga xos bo'lgan vatan manfaatini hamma narsadan yuqori qo'yuvchi, uning himoyasi uchun o'z-o'zini qurbon qilishga qodir bo'lgan ularga xos fuqarolik shijoatidir. Qadimgi rimliklarning bu ijtimoiy-ruhiy xususiyatini Monteskye ulardagi siyosiy erkinlikning mavjudligi bilan jamiyat boshqaruvining respublika shakli bilan uzviy bog'liqligida deb bildi.

1689-1755

Sharl-Lyudovik de Monteske

Monteskyening moddiy ne'matlarni ishlab chiqarishni rivojlantirishning istiqbollari haqidagi fikrlari chuqur mazmunga ega edi. Birinchidan, texnikaning taraqqiyoti ong muvaffaqiyatiga bog'liq deb hisoblaydi; ikkinchidan, ilmiy-texnik yutuqlarni harbiy maqsadlarda ishlatish xavfli deb, hisoblaydi. Monteskye inson tafakkuri bunday xavfni bartaraf qilishga qodir degan umidvor fikrni bayon qiladi. Chunonchi, portlash kuchi poroxga nisbatan juda kuchli bo'lgan yangi kashf qilingan moddalardan qurol sifatida foydalanishni xalqaro kelishuv bilan ta'qiqlash mumkin degan xulosaga keladi.

1689-1755

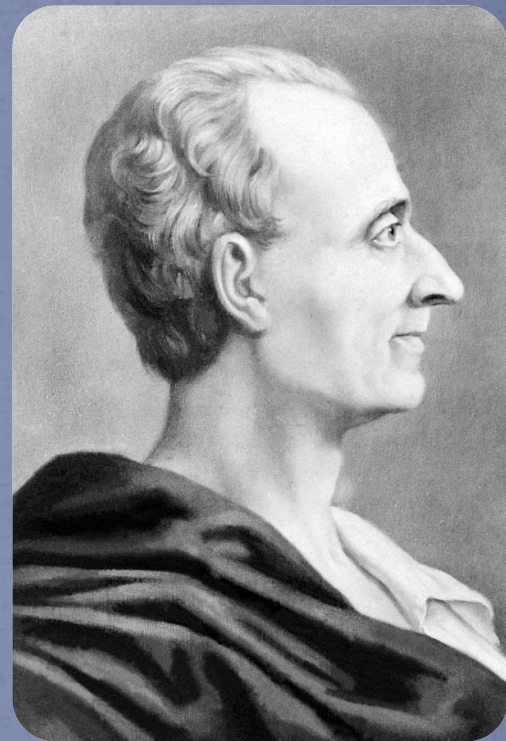
Monteskye: qonunning asosiy turlari

2-slayd

<i>Qonun turlari</i>	<i>Kelib chiqishi</i>	<i>Amal qilish sohasi</i>
Jismoniy (tabiiy)	Xudo tomonidan tabiat qonunlari sifatida o‘rnatilgan.	“tabiiy holat” (davlatgacha) va fuqarolik jamiyati (davlat).
Ijtimoiy	Insonlar tomonidan ishlab chiqilgan.	Faqat fuqarolik jamiyati (davlat).

Sharl-Lyudovik de Monteske

O'z qahramonlari nomidan Monteskye bo'ysinuvchanlik, tobelik va muhabbat dini bo'lishi uchun da'vogar bo'lgan xristianlik aslida butunlay boshqa oqibatlarga olib kelganligini aytadi. «Hech qachon Iso hukmronligi davridagidek, bunday ko'p o'zaro birodarkushlik urushlari bo'lmagan». Diniy fanatizmga qarshi antitezis sifatida diniy bag'rikenglik, vijdon erkinligi ilgari surildi. Xristianlikni turli tomondan ochib tashlab, o'quvchini shunday xulosaga keltiradi, irimchilikka, xurofotga asoslangan bu dindan butunlay voz kechish lozim, deyiladi. Shunday qilib, dastlabki ma'rifatparvarlarning xristianlik dinidan ajralishi uchun qo'yilgan birinchi qadami edi.

1689-1755

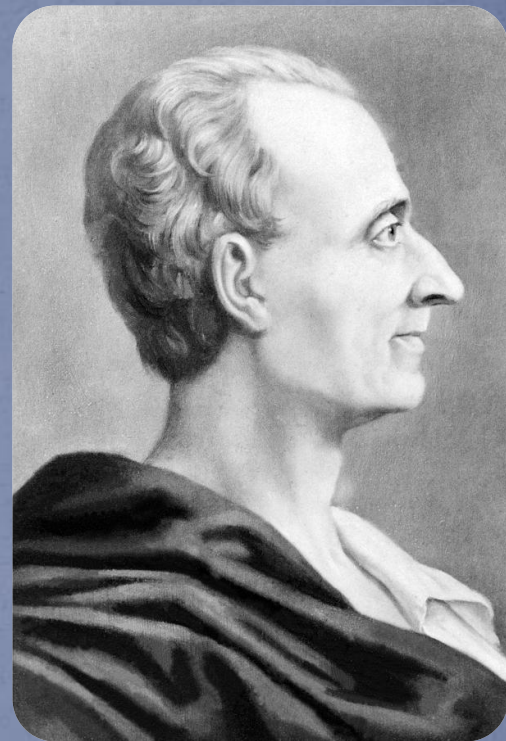
Monteskye: boshqaruv turlari

4-slayd

<i>Boshqaruv turlari</i>	<i>Hokimiyat xususiyati</i>	<i>Axloqiy asoslovi</i>
Respublika	Hokimiyat to'lig'ligicha xalqning qo'lida bo'ladi yoki uning bir qismi.	Ezgulik
Monarxiya	Hokimiyat bir kishining qo'lida bo'ladi, lekin u o'rnatilgan qonunlar orqali hukmronlik qiladi.	Sha'an-g'urur, oriyat
Dispotiya	Hokimiyat bir kishining qo'lida bo'ladi, lekin u o'z irodasiga ko'ra, xohishicha boshqaradi.	Sha'an-g'urur, oriyat

Sharl-Lyudovik de Monteske

Shuningdek, Monteskiye uch xil huquq turini ko'rsatadi: xalqaro huquq va fuqarolar o'rtasidagi munosabatlarni boshqarib turuvchi siyosiy huquq, va nihoyat, fuqarolar o'rtasidagi munosabatlarni boshqarib turuvchi fuqarolik huquqi.

1689-1755

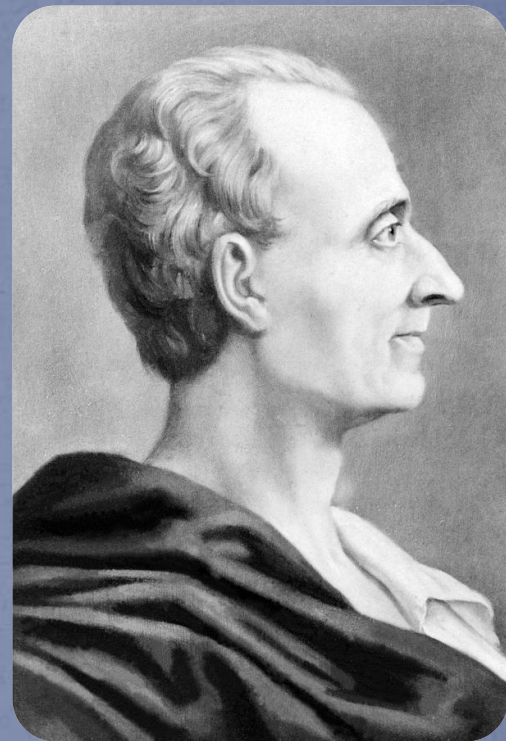
Monteskye: ijtimoiy qonun turlari

3-slayd

<i>Qonun turlari</i>	<i>Amal qilish sohasi</i>
Xalqaro huquq	Xalqlar o'rtasidagi munosabat
Siyosiy huquq	Boshqaruvchilar va boshqariluvchilar o'rtasidagi munosabat
Fuqarolik huquqi	Fuqarolar o'rtasidagi munosabat

Sharl-Lyudovik de Monteske

Shunday qilib, o'zining barcha cheklanganliklariga qaramasdan, Monteskyening geografik shartlanganlik yoki geografik muhit haqidagi talimoti XVIII asr sharoitida ijtimoiy-falsafiy tafakkurning yangi yutug'i edi. U jamiyat haqidagi ilohiyotchilik ruhida talimotlarga qarshi qaratilgan edi. Inson tabiatining psixologik belgilanganligini Monteskye odamlar hayotininng ma'lum tabiiy muhitda shakllanishi bilan izohlaydi. Shu bilan birga ko'p jihatdan o'zlarini ne'matlar bilan ta'minlash uchun mehnat va boshqa faoliyatlari bilan bog'laydi.

1689-1755

Monteskiye falsafasining manbalari va ta'sir doirasi

5-slayd

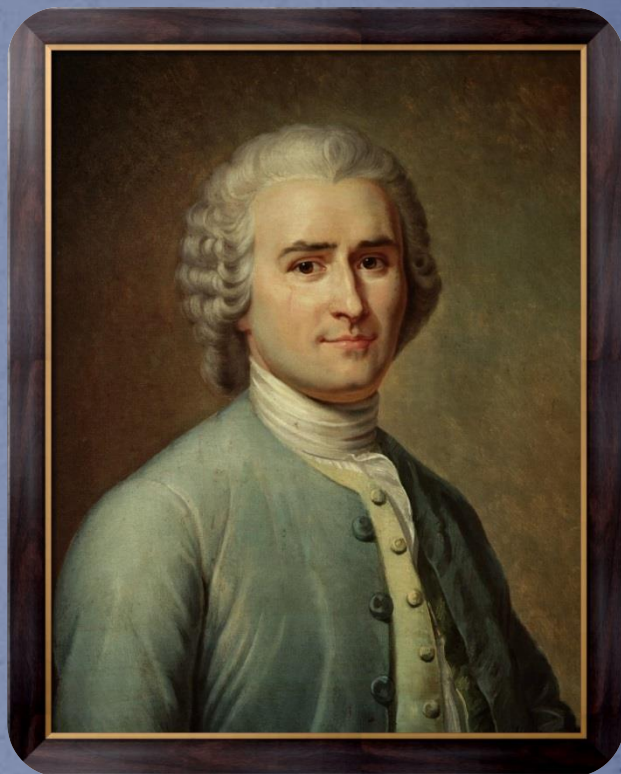

Jan-Jak Russo

Jan-Jak Russo Jeneva Shahrida, kalvinistlar oilasida tugʻilgan. Onasi erta vafot etdi, u oʻn Yoshiga toʻlganda esa otasi SHveysariyadan qochib ketishga majbur boʻldi. Bolani qarindoshlari tarbiyalay boshladilar, u juda erta darbadarlikni boshladi, Fransiyani va Shveysariyaning aholisi fransuz tilida soʻzlashadigan qismini kezib chiqdi. Oʻn uch yoshida Russo vaqtincha Parij Shahrida oʻrnatildi va maʼrifatparvar faylasuflar (Volter) bilan tanishdi.

J.J.Russo hayotning koʻp qiyinchiliklarini boshidan kechiradi. U mehnat faoliyatini oddiy xizmatkorlikdan boshlagan. Keyinchalik idora xodimi va boshqa lavozimlarda ishlagan. U biron-bir oliy oʻquv yurtida oʻqimagan, Shuning uchun falsafiy asarlarida maxsus ilmiy termin oʻrnida kundalik hayotda ishlatiladigan oddiy tushunchalardan foydalangan. J.J.Russo fan rivojiga katta hissa qoʻshgan. U oʻlganda, koʻmish marosimida hali jamoatchilik tanimagan Yosh advokat Robesper nutq soʻzlaydi. Robesper keyinchalik hokimiyat tepasiga kelgach, J.J.Russo jasadini qishloqdan Parij markaziga koʻchirish toʻgʻrisida farmon chiqaradi. Bu J.J.Russo yirik mutafakkir boʻlganligini eʼtirof etish edi.

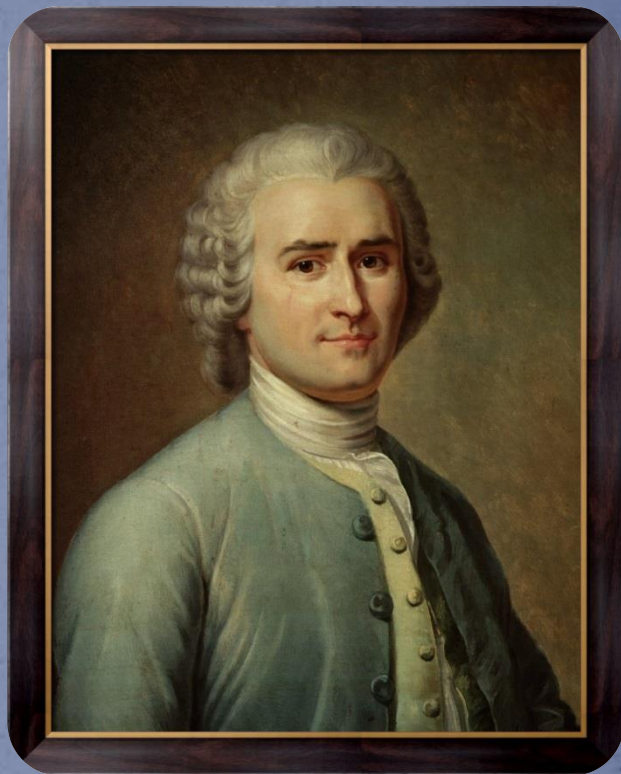
Asarlari: «Fan va sanʼatlar toʻgʻrisida mulohazalar» (1750), «Odamlar oʻrtasidagi tengsizlikning kelib chiqishi sabablari va asoslari» (1753), «Ijtimoiy Shartnoma Yoki siyosiy huquq tamoyillari toʻgʻrisida» (1762), «Emil Yoki tarbiya toʻgʻrisida» (1762), «Iqronoma» (1782).

1712-1778

Jan-Jak Russo

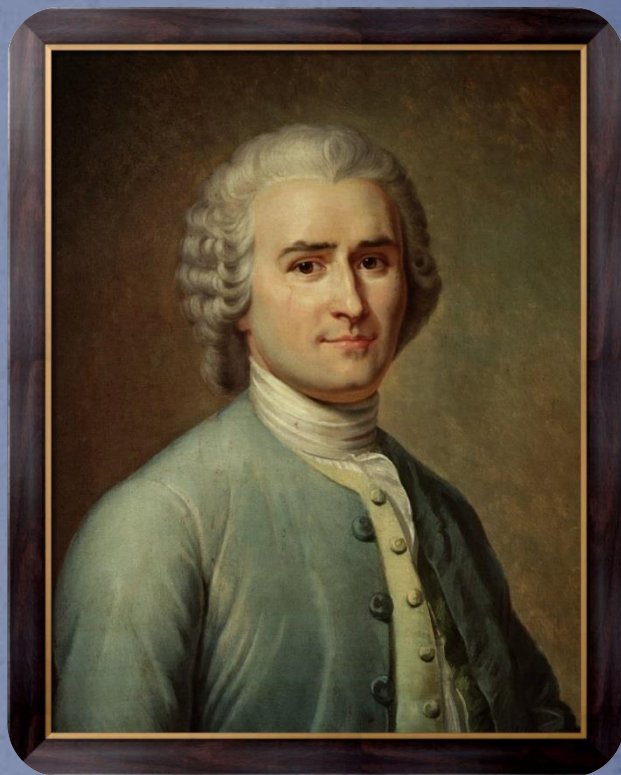
Mutafakkirning jamiyat, xususiy mulk, davlat to'g'risidagi qarashlari ham qimmatlidir. U bir vaqtlar insonlar teng yashagan ideal jamiyat bo'lganini, unda hamma narsa barchaniki bo'lganini, bunday jamiyat ortda qolganini afsuslanib yozadi. Kishilar o'rtasidagi tengsizlik sababini xususiy mulkda deb biladi. Kichik bir joyni o'rab olgan va «bu meniki» degan birinchi odamning paydo bo'lishi, Russo nazarida, xususiy mulkning vujudga kelishida asosiy sabab bo'lgan.

1712-1778

Jan-Jak Russo

«Ijtimoiy shartnoma» asarida J.J.Russo erkinlik va yuridik huquqlar tengligi, xalq va davlat o'z vazifalari va burchlarini ko'rsatgan holda bitim tuzishi to'g'risida fikr yuritadi. Shuni ta'kidlash kerakki, mutafakkirning o'zi Fransiyadagi burjua revolyusiyasi muqarrarligini to'la anglab yetmagan bo'lsa-da, uning g'oyalari mazkur revolyusiyani tayyorlashda muhim o'rin tutadi.

1712-1778

Deni Didro

U Langr shaharida o'ziga to'q hunarmandlar oilasida dunyoga kelgan. Dastlabki bilimni mahalliy iezuitlar kolejida olgach, Parijga ko'chib keladi. U yerda D'Arkur kolejini tugatadi. Feodal tuzumga qarshi turgan Didro zodagonlar va dindorlarning imtiyozli tabaqalariga qarshi turgan xalq harakatiga rahbarlik qilgan. U Yangi tuzumni qo'llab-quvvatladi, qirollik hokimiyatiga qarshi chiqdi. Didro «Tabiatni tushuntiruvchi fikrlar», «D'Alambening Didro bilan suhbat», «D'Alambening tushi», «Skeptikning sayri Yoki Alleya», «Rohiba», «Jiyanim Ramo», «Fatalist Jak va uning xo'jayini», «Fiziologiyaning elementlari», «Seneka hayoti», «Klavdiya va Neronlarning hukmronligi tajribasi haqida» kabi asarlarning muallifi. Uning «Falsafiy fikrlar» (1746) asari o'sha yiliyoq Parlament hukmi bilan yoqib yuborildi.

Didro «Skeptikning sayri yoki Alleya» asarini 1747 yili chop etdi. Mazkur asarda mutafakkir xudo to'g'risidagi g'oyadan voz kechmasa-da, lekin deizm pozitsiyasidan turib, xristian dini va cherkovga qarshi chiqqanligini ko'ramiz. USha yili Didro «havfli g'oyalar»ni tarqatishda ayblanib, qamoqqa olinadi. Qamoqdan qutulib chiqqach, (feodal, diniy yuyalarga qarshi qaratilgan «Fan, san'at va hunarmandchilik ensiklopediyasi»ni (qomusini) 1751—1780 yillarda chop etishga kirishadi.

1713-1784

Deni Didro

Didro moddiy dunyoga, tabiatga his, sezish xos deydi. Lekin noorganik tabiatda u inert, yashirin, maxfiy xolda bo'lsa organik tabiatda aniq, ravshan, harakatda ko'rinishini isbotlashga intiladi. U fikrlash, tafakkur insonga taalluqli ham taraqqiy topgan his sezishning ko'rinishi deb hisoblaydi. Inson bilishi tabiatni tekshirish, o'rganish, qonunlarini egallashga xizmat qilishini aytib olim-faylasuf his, sezish, fikr, muhokama, xulosa, murakkab ilmiy qoidalar tabiat hodisalari, real o'zaro aloqalarining in'ikosi deb tasdiqladi va tabiat hodisalariga izchil mantiqan yondoshdi.

1713-1784

Deni Didro

Didroning jamiyat, uni qayta qurish haqidagi fikrlari ham progressiv ahamiyatga egadir. Uning fikricha, ilmiy darajada takomillashgan davlatning muhim asoslaridan biri hamma fuqarolarning qonun oldidagi tengligidir. Shu bilan birga tabaqalanish va xususiy mulk tugatilgan jamiyatda bu g'oya amalga oshishi mumkin, deydi. Uning ijtimoiy-siyosiy qarashlari XVIII asr oxiridagi Fransiya inqilobining amalga oshishida muhim g'oyaviy tayanch bo'ldi.

1713-1784

Paul Ditrix Tiri Golbax

Paul Ditrix Tiri Germaniyada tugʻilgan. Amakisi uni oʻgʻil qilib oladi, Golbax familiyasini beradi; amakisi 12 oʻshli Golbaxni Parijga olib keladi.

Leyden universitetining kimyo fakltetida oʻqib Golbax yana Parijga keladi.1740 yillarda Golbax Didro va Russo bilan tanishadi. “Qomus” ustida faol ishlaydi.

Tabiiy-ilmiy, texnik masalalarga atab 400 ortiq maqola yozadi. Falsafiy ijodi 60-yillardan boshlanadi – “Xristianlikni fon etilishi yoki xristianlik dini oqibatlari va tamoyillari tadqiqoti” asarini yozadi (1761) – bunda qatʻiy mutlaq feodal tuzumini tanqid qiladi;

Asosiy falsafiy asarlari “Tabiat sistemasi” (1770) – Amstyerdamda nashr etiladi, katta mashhurlik olib keladi. Golbaxning keyingi ishlari axloq, ijtimoiy-siyosiy masalalarga bagʻishlanadi. “Umumiy axloq elementlari yoki tabiat Katexizisi” (1765); “Tabiiy siyosat yoki hukumatning haqiqiy tamoyillari haqida mulohaza” (1773); “Ijtimoiy sistema yoki axloq va siyosatning tabiiy prinsiplari, hukumatni xulqqa taʼsiri tadqiqoti” (1773); “Etokratiya yoki boshqaruv: axloq negizida” (1776); “Universal axloq. yoxud inson xuquqi, tabiiy asosda” (1776).

1723-1789

Paul Ditrix Tiri Golbax

Golbaxning dunyoga materialistik qarash taraqqiysidagi muhim xizmatlaridan biri, uning materiya harakatiga bergan bahosi va klassifikatsiyasidir. Golbax harakat materiyaning tub atributi der ekan, ayni paytda materiya harakatini turlarga bo'ldi va harakat turlarining muhimi materiya o'zgarishi deb biladi, xususan, materiya fazoda o'z o'rnini doim o'zgartirib turishini alohida qayd qiladi. Fazoda narsalarning joylarini o'zgartirib turishini u asos deb qaraydi. Demak, Golbax materiyaning mexanik harakatini bosh harakat hisoblab, o'z materialistik qarashining mexanistik xarakterini ifodalaydi. Biroq tabiatga uning materialistik nuqtai nazari o'rta asr sxolastikasiga, dinga, cherkovga, idealizmga, johil ruhoniylarga keskin qarshi edi.

1723-1789

Paul Ditrix Tiri Golbax

Golbax boshqa fransuz materialistlari singari dinga qarshi kurashning yagona quroli ma'rifatdir, deb biladi. U jamiyatni tabaqalarga bo'linishini tanqid qiladi. U feodal tabaqalanish va imtiyozlarni xush ko'rmaydi, hamma odamlarning qonun oldidagi tengligi g'oyasini himoya qiladi. Davlatni boshqarishning konstitusion monarxiya shakliga xayrixohlik bildirib, u turli qarama-qarshi manfaatlarga ega bo'lgan insonlar jamiyatini qonunga izchil amal qilgan holda boshqarishni maqbul deb biladi.

1723-1789

Klod Adrian Gelvetsiy

Parijda saroy shifokori oilasida tugʻilgan. Iezuetlar kolejidagi oʻqiyotgan davrida Volterning “Falsafiy maktublari” orqali Lokkning “Inson tafakkuri haqida tajriba” asarini oʻqib chiqadi. Otasining maslahatiga binoan soliq boshqarmasiga kirishga tayyorlanadi.

Gelvetsiy adabiyot va falsafaga qiziqadi; sheʼrlar yozadi; Volter bilan doʻstlashuv Gelvetsiyning faoliyatida katta oʻzgarish yasaydi; 1738 yil otasining yordamida Gelvetsiy bosh soliqchi lavozimini sotib olib beradi; bu lavozimda ishlab Gelvetsiy soliq sistemasidagi qonunbuzarliklarni, adolatsizlikni yoʻqotishga harakat qiladi;

1738-1748 yillarda ijtimoiy mavzularda sheʼrlar yozadi, “Baxt haqida” poema, 1744-1751 yillarda antroposotsial konsepsiyasi shakllanib boradi; 1751 yil bosh soliqchi lavozimidan voz kechadi.

Gelvetsiy Didro va Goltbax bilan doʻstlashadi; 1758 yilda “Aql haqida” asarini yozadi (20 yil ketadi). Bu asardagi gʻoyalarni amaliyotga qoʻllashga kirishadi; hissiyo taassurotlar, oʻzini yaxshi koʻrish, lazzat, toʻgʻri tushunilgan shaxsiy manfaat axloqning negizini tashkil qiladi; inson aqliy qobiliyatlarining tabiiy tengligi, aql yutuqlari bilan ishlab chiqarish yutuqlarining tengligi, tarbiyaning katta ahamiyati – Gelvetsiy sistemasining asosiy tomonlaridir.

1715-1771

Klod Adrian Gelvetsiy

Gelvetsiy falsafasi materiya va uning xususiyatlari haqidagi ta'limotida yaqqol aks etadi. Uningcha, har qanday haqiqiy falsafaning asosiy masalasi hech qanday kimsa tomonidan yaratilmagan, u cheksiz va abadiy tabiatning o'zidir. Inson esa uning bir qismidir. Materiyadan oldin makon ham, zamon ham bo'lmagan. Uning o'zi hamma narsaning ilk ibtidosidir.

1715-1771

Klod Adrian Gelvetsiy

Gelvetsiy ilmiy bilishni tashqi olamni inson ongida aynan aks etishi deb biladi. Hissiy timsol – bu shartli belgi emas, balki narsalarning nushasidir. Sezgilar tashqi ashyolarning ta’sirisiz vujudga kelishi mumkin emas. U, insonga xos ikki kuch, ikki qobiliyat mavjud deydi. Birinchisi tashqi hodisalarning bizning sezgi a’zolarimizga ta’sir qilishi. Bu faoliyatning hosilasi deb ataladi. Ikkinchisi tashqi narsalarning bizga bo’lgan ta’sirini saqlovchi xususiyat. Buni xotira deyishadi. Bu davom etuvchi, lekin kuchsizlangan sezgilardan boshqa narsa emas. Gelvetsiy o‘z bilish nazariyasida inson aqlining yengilish sabablari haqida to‘xtalib, ularni inson his-tuyg‘ularida dalillarni bilmaslikda, so‘zlarning ma’nosini noto‘g‘ri tushunishda, deb biladi.

1715-1771

Lametri Jyulen Ofre

Uning 1745 yilda yozilgan «Jonning tabiiy tarixi», 1747 yilda e'lon qilingan. «Odam-mashina» 1747 yilda chop etilgan «Odam o'simlik» 1750 yilda bosilgan, «Epikur sistemasi» kabi asarlarida dunyoga materialistik qarashni mufassal bayon qildi. O'z ixtisosiga Shifokorlikka suyanib hamda zamonidagi ilg'or tafakkurdan bahramand bo'lgan Lametri o'rta asrchilikka, feodallik mafkurasiga, sxolastika va dinga qarshi fan-texnika, maorif rivoji hamda ilg'or g'oyalarning yoyilishi Yo'lida izchil kurash olib bordi.

Tabiat – yakkayu-yagona moddiy substansiyadir, u abadul-abad mavjud, u noorganik, o'simligu va hayvonot dunyosidan iborat. Odam ham Shu hayvonot dunyosiga mansub. Asosiy xususiyatlari kenglik, enlilik bo'lgan tabiatga harakat xos. Shu bilan birga hamma tabiiy narsalarga sezish, his etish xos. Ayrimlarida sezish, his etish ko'proq, ayrimlarida kamroq. Masalan, o'simliklarda, hayvonlarga nisbatan sezish, his etish kamroq bo'lsa, odamlarda sezish, his etish hayvonlarga nisbatan ko'proq. ana Shu miqdordagi farq aql-idrokda, o'y-fikrda ham namoyondir, deydi Lametri.

1709-1751

Lametri Jyulen Ofre

Tabiat – yakkayu-yagona moddiy substansiyadir, u abadul-abad mavjud, u noorganik, o‘simligu va hayvonot dunyosidan iborat. Odam ham shu hayvonot dunyosiga mansub. Asosiy xususiyatlari kenglik, enlilik bo‘lgan tabiatga harakat xos. Shu bilan birga hamma tabiiy narsalarga sezish, his etish xos. Ayrimlarida sezish, his etish ko‘proq, ayrimlarida kamroq. Masalan, o‘simliklarda, hayvonlarga nisbatan sezish, his etish kamroq bo‘lsa, odamlarda sezish, his etish hayvonlarga nisbatan ko‘proq. Xuddi shu miqdordagi farq aql-idrokda, o‘y-fikrda ham namoyondir, deydi Lametri.

1709-1751

Lametri Jyulen Ofre

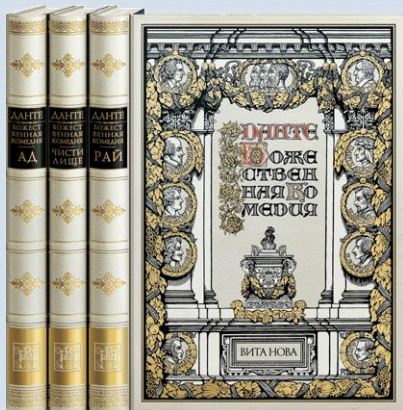
Jonni tandan bo'lak, qandaydir, ruhiy, ilohiy deb tasavvur qiluvchi diniy, idealistik ta'limotni Lametri keskin rad qiladi hamda jon – bu insondagi sezish, his etish, fikr qilish qobiliyatidan iborat, deydi. U odam tanning holati, sog'lomligi, quvvati bilan jonni bog'lab inson abadiy bir tabiatni sezish, his etish asosida fikr qilib uni, uning qonunlarini o'rganadi, u qonunlardan o'z faoliyatida, o'z manfaatida foydalanadi deb ta'lim beradi.

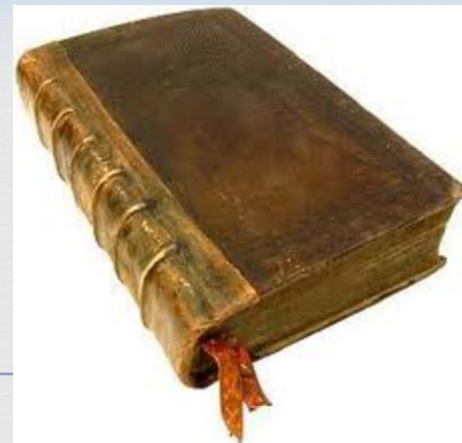
1709-1751

Takrorlash uchun savol va topshiriqlar

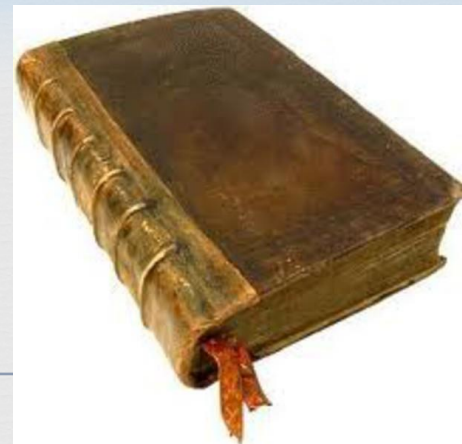
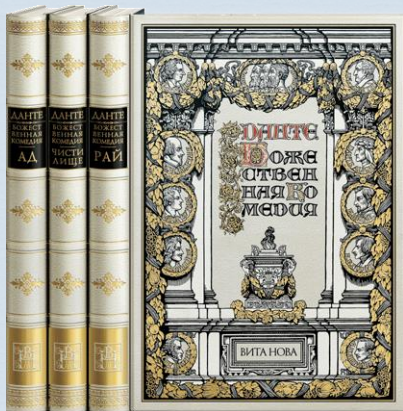
- ▣ «Ijtimoiy kelishuv» deganda nimani tushunasiz?
- ▣ «Inson – bu mexanizm» taʼriflab bering?
- ▣ Fransuz maʼrifatparvarlari inson tarbiyasi haqida nima deganlar?
- ▣ Ijtimoiy manfaat nimani anglatadi?
- ▣ Fransuz faylasuflarining dinga munosabati qanday boʻlgan?
- ▣ Tenglik, ijtimoiy adolat muammolarini qanday talqin etganlar?

Adabiyotlar:

- ❧ Йўлдошев С., Усмонов М., Каримов Р., Қобулнийёзова Г., Рузматова Г. Янги ва энг янги давр Ғарбий Европа фалсафаси.. Ўқув қўлланма. –Тошкент: Шарқ, 2002.
- ❧ Пўлатова Д., Рузматова Г. Ғарб фалсафаси. Ўқув қўлланма. –Тошкент: PREMIER-PRINT, 2011.
- ❧ Скирбекк Г., Гилье Н. Фалсафа тарихи. –Тошкент: Шарқ, 2002.
- ❧ Вольтер Ф. Бог и люди. В 2 томах. –М., 1961.
- ❧ Монтескье Ш. Персидские письма. –М., 1956.

**E'TIBORINGIZ UCHUN
RAXMAT!!!**